

Kâzım Vehbi Oral (1892-1985)

1308/1892 de Ergani'nin (Diyarbakır) Maden kasabasında doğdu. Babası Maden eşrafından Tahrirat Müdürü Müftüzade Yusuf Vehbi Bey, annesi Güllü Hanım'dır. 1907'de Maden Rüştiyesi'nden pekiyi derecesi ile mezun oldu. Babasının ölümü nedeni ile eğitim hayatını yarıda bırakmak zorunda kaldı. Haziran 1910'da Ergani Maden Liva Meclisi 2. kâtipliği görevi ile devlet hizmetine girdi. Eylül 1914'te Ergani İdadisi Türkçe öğretmen vekilliğine atandığı için kâtiplik görevinden Kasım 1914'te istifa etti. 1918 Darülfünun'da açılan sınavı kazandı. 1919'da Maden İdadisi Türkçe öğretmenliğine getirildi. Bu görevi milletvekili seçilene kadar da sürdürdü. TBMM'nin 1. döneminde Ergani milletvekili seçildi. Yaşının henüz 34'ten küçük olduğu, sağlığının seyahat etmeye elverişli olmadığını gerekçe göstererek bir istifa mektubu yazdı. İstifası Genel Kurul'un 2 Eylül 1920 tarihli bileşiminde okunup onaylanarak kabul edildi. Bu nedenle de I. Dönem TBMM'ye hiç katılmadı. Yerine Ergani milletvekili olarak Ali Şefik Bey seçildi. Kâzım Vehbi Bey İzmir İktisat Kongresi için Ergani'den temsilci seçildi ise de bu kongreye de katılmadı. Siyaset hayatına 2. dönem TBMM seçimlerine katılarak devam etti. 23 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 241 oy alarak Ergani (Diyarbakır) milletvekili oldu. 28 Ağustos 1923'te meclise katıldı. 08 Eylül 1923'te mazbatasını onaylandı. TBMM'de layiha, dâhili nizamname, irşat ve maarif komisyonlarında çalıştı. Maarif Komisyonu Kâtipliğine ve İrşat Komisyonu Sözcülüğüne seçildi. 1 Mart 1924 ve 1 Kasım 1924 tarihlerinde Divan Kâtipliği yaptı.

Meclis'te; "Ergani livasının müstakil idaresi", "1914-1918 senelerine ait tekâlif-i harbiye mazbatasını ashabının veya ihraç edecekleri eşhasın vergi saire zimmet-i emiriyelerine hesaba katılması", "şer'iyye ve sıhhiye vekâletleri tarafından idare olunan minimum medreseler ve okulların Maarif Vekâlet'ine devrolması", "İstanbul 1. Ceza mahkemesince üç ay hapse mahkûm Muharrir Rauf Bey'in affı" hakkında olmak üzere 4 teklifi bulunmaktadır.

Genel kurulda; "askerliğin 1 seneye tenzili ve bedelli nakdi esasının kabulü hakkında Müdafaa-i Milliye encümeninde bulunan Layiha-i Kanuniye'nin çabucak Heyet-i Umumiye'ye sevki temenniyatına dair", "askerliğin 1 seneye düşürülmesi ile bedel-i nakdi esasının kabulü", "Hammer Tarihi tercümesinin intişarı için Atabey merhumun mirasçılarına kolaylık ifası ve yahut mezkûr eserin Maarif Vekâleti hesabına tap olunması", "I. Büyük Millet Meclisi Azasından olup da mebus ve memur olmayan kişilere vatana hizmet tertiplerinden maaş tahsisine dair teklif-i kanuni", "Ergani vilayetinin Ergani Madeni şeklinde yazılması lüzumuna dair", "gündemin 11 maddesini teşkil eden usulü muhakematı, Cezayir kanununun bazı maddelerini muadil layihasının tercihen müzakeresine dair", olmak üzere çeşitli konularda 6 önergesi bulunmaktadır.

Ergani Mebusu Kazım Vehbi Bey'in meclis zabıtlarında; Çermite müstakil bir adliye inşası için yeterli ödeneğin verilip verilmeyeceği ve Ergani Sulh Hâkimi Esireddin Efendi hakkında olmak üzere iki yazılı sorusu bulunmaktadır. Ayrıca "Ergani vilayetinin el'an Diyarbekir vilayetiyle merbutiyeti ve İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu'nun tayin ettiği hukuktan müstefid olmaması sebebine dair", sorduğu ve Dâhiliye Vekili Ferit Bey tarafından cevaplanan suali, Ergani bakır madenlerinin vaziyetine dair dönemin iktisat Vekili Hasan Bey'e, aleyhine ikame-i dava eylediği Bozok Valisi Abdülaziz Bey namına mahkeme tarafından gönderilen davetiye hakkında, Ergani bakır madeni hakkında Ticaret Vekili

Ali Cenani Bey tarafından cevaplandırılan, Darülfünûn Tıp ve Hukuk fakültelerine sık sık gidenlerin şikâyetleri sebebiyle meydana gelen vakaya dair Maarif Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey tarafından cevaplandırılan olmak üzere altı sözlü önergesi bulunmaktadır. Bunlardan başka çeşitli konularda meclis içinde 65 kez söz almış aktif bir vekildir.

Mecliste söz alarak yaptığı pek çok konuşmasında bilgisini, olaylara olan ilgisini ve edebi bakış açısını ortaya koymuştur. Bu konuşmalarından bazıları şunlardır:

“Diyarbakır- Ergani demiryolu inşasının tevki” hakkındaki kanun münasebetiyle yaptığı konuşmasına madenin dünyanın en zengin en büyük kaynaklarından biri olduğunu belirterek başlamıştır. Bir Alman mühendisi tarafından Ergani madenin sadece bir kısmı için 150 milyon altın, bu işle uğraşan mütehasısların ise günün koşullarına göre işletildiği takdirde 300 bin İngiliz lirası temin edileceğini hesapladıklarını söylemiştir. Devletin zengin olması için tabiatın verdiği bu kadar önemli bir defineyi ihmal etmenin doğru olmadığını sözlerine eklemiştir. Demiryolunu memleketin iktisadi kuruluşu için esas kabul eden hükümetin bu durumu göz önünde bulundurması gerektiğini dile getirmiştir. Bu nedenle de bölgede yapılacak olan bu demiryolu hattının esas gayesi bu madenlerden istifade etmek olmalıdır. Yapılacak olan “Keller- Malatya- Ergani- Diyarbakır demiryolu inşasına dair kanun” münasebetiyle söz aldığı da bu durumu önemle vurgulamıştır. Bu hattın geniş mi dar mı yapılacağını, hükümet tarafından mı yoksa yabancı bir şirkete mi verileceğini de sorgulayarak konuya verdiği ihtimamı göstermiştir.

Mecliste yaptığı bir diğer konuşması; “Kırmızı beyaz şeritli İstiklal Madalyası hakkındaki tezkere” münasebeti ile dir. Mecliste çalışan inceleme heyetine madalya veriliyorsa, aynı zamanda Sakarya Muharebesi sırasında vekâletlerde çalışan memurların da buna hakkı olduğunu, sonra bin türlü güçle omuzlarında harp meydanlarına cephan taşıyan Türk kadınlarını da unutmamak gerektiğini söyleyerek bu madalyanın verileceği kişilerin kapsamının genişletilmesini istemiştir.

“Türkçe kanunu ünvanlı teklif-i kanun” münasebetiyle Maarif Encümeni namına yaptığı bir konuşmasında Türkçe'nin sadeleştirilmesi işinin Şinasi'den beri takip edilen edebî ve siyasi etkiyle devam ettiğini söyleyerek dilin Türkçeleşmesinden yana olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca kurulan encümen tarafından bir dil heyeti oluşturulduğunun ve bu heyetin bir kamus yani sözlük hazırlayacağını da müjdesini vermiştir.

“1339 senesi ikinci altı aylık Tahsisat Kanunu” münasebeti ile söz aldığı da ise toplumsal sorunlara değinerek eleştirel bir dil kullanmıştır. Her şeyin Türk milletinin gelişmesi ve vatanının imarı için yapıldığını, ancak birçok şeyin geriye doğru gittiğini ifade ederek üzüntüsünü dile getirmiştir. Sıhhiye teşkilatımızın yetersiz olduğunu, diğer memleketlerde hayvanlar için gösterilen özenin memleketimizde insanları korumak için uygulanmadığını belirtmiştir. Memleketimizdeki insanların frengiden, sıtmadan, veremden kırılıp gittiğini, çürüdüğünü, köylülerimize hiç olmazsa düzenli olarak kinin (sıtma vb. hastalıklar tedavisinde kullanılan bir bitki) bile verilemediğini, köylüden alınanların bile köylünün hayatını muhafaza için kendisine vermekten âciz bulunduğunu söylemiştir. Sıhhiye Vekâletine vilâyetlerden gelen istatistiklerin devletin aynası mahiyetinde olduğunu belirtmiştir. Bu istatistiklerin önemini aynası olmayan bir insana benzetmiştir. Nasıl ki aynası olmayan bir insan kendi şekil ve suretini bilemezse istatistiklerde olmayınca devletin kendi hakiki kuvvet ve gücünü bilemeyeceğine ve servetinin derecesine vâkıf olamayacağına dikkat çekmiştir. Fakat istatistiklerin hedefi, onları yalnızca toplamak değil tedbirler de almak olmalıdır. Bu tedbirlerin alınıp alınmadığını sorgularken başka memleketlerde tedavi gören hastalıkların bizde tahribat yarattığını vurgulamıştır. Buna örnek olarak da geçen sene Ergani livasından 600 çocuğun çiçek hastalığından ölmesini göstermiştir. Bu nedenle de Sıhhiye Teşkilatı'na bütçeden layık olduğu kısmın verilmesi önemlidir.

Yine aynı kanun münasebeti ile jandarma tensikatına da temas etmişti. Asayişin istikrarı ve temini için jandarma reformunun zorunluluğunu dile getirmiştir. Sultan Abdülhamit devrinde 1324/1908 inkılâbı sırasında jandarmanın her türlü nizam ve intizamdan mahrum başıbozuk bir ocaktı. İnkılâptan sonra Avrupa'dan, İtalya'dan mütehasşislar getirilerek jandarmaya oldukça iyi bir mesleki terbiye verildiğini ve nispeten bir düzelme ve iyileşmeye gidildiğini hatırlatmıştı. Konuşmasına iktisattan bahsederek devam etmişti. Devletimizi zenginleştirmek için ormanlarımızdan, madenlerimizden istifade etmek mecburiyetinde olduğumuzu, iktisatta en büyük menfaatlerimizden birinin Ergani bakır madenleri olduğuna dikkat çekmişti. Ergani bakır madenlerinin seferberliğe kadar hükümet tarafından işletildiğini ancak on seneden beri tatil edildiği gerekçesiyle çalışmadığını belirtmişti. Ergani'de ahalinin geçim kaynağının madencilığa dayandığını, bu madenin böyle uzun müddetten beri tatil edilmesinin hem ahaliyi, hem hükümeti fevkalâde zarara soktuğunu söylemişti. Önceleri bu madenden refahını temin eden, onun lütuflarından faydalanan ahali şimdi hemen hemen aç ve çıplak bir durumdaydı. Bu maden bazen İtibarı Millî Bankasına verilmiş, bazen de Cester (Chester) Projesine ithal edilmişti. Fakat bugün mümkün olduğu kadar ondan istifade etmek gerekirken bu şekilde kalması doğru değildir. Maden son on sene zarfında on milyon kilo ham bakır ihraç etmiştir ki bu miktar hiçbir suretle yeterli değildi. Gerekli yatırımlar yapıldığında da bu oran çoğalabilirdi. Anlaşılacağı üzere Kazım Bey seçildiği bölgenin sorunlarına hâkim bir şekilde mecliste söz almış ve konuşmalar yapmıştı.

1926 senesi "Muvazenei Maliye Encümeni Kanunu Layihası" münasebetiyle yaptığı bir başka konuşmasında; cumhuriyette asıl olanın gerek şahısların gerekse müesseselerin hazineye olan borçlarını ödemeleri olduğunu, vergiden muafiyet ve istisnanın olmadığını belirtmişti. Fakat kabul ettikleri muafiyetler olduğunu, memleketimizin müdafaasıyla alâkadar olan ve kendi milletimize ait bulunan Tayyare Cemiyeti gibi cemiyetlerin de bu muafiyet kapsamına alınması gerektiğini de sözlerine eklemişti. Vergiye vesilesi ile yaptığı diğer bir konuşmada ise yabancılardan alınacak ikamet vergisine değinerek bundan taviz verilmemesini, bu verginin zorunlu olması gerektiğini söylemişti. Hatta bu verginin oranı belirlenirken onların kendi ülkesindeki yabancılardan alınan vergiden eksik olmamasına da dikkat edilmeliydi.

"Adliye vekâletinin 1339 senesi bütçesine tahsisatı munzamma ilavesi" sırasında söylediği sözler ise oldukça ilginçtir. Dünya'da bizim kadar fedakâr, sabırlı ve mütevazı fertlerin bulunamayacağını, halkın zevk alacağı medeniyetin pek de farkında olmadığını söyleyerek "o tayyare istemez, o otomobil istemez, hele sinema ve tiyatro, o gibi şeyler hiç istemez. İsteddiği şey köyünden getireceği zahirenin taarruzdan masuniyetini ve bir de mahkemeler de hakkının verilmesidir." demiştir. Burada aslında halkın herhangi bir lüksünün olmadığını vurgulamak istemiştir. Adaleti sağlayacak kişilerin her türlü tesirden uzak olmaları için iyi bir maaşları olması gerekliliğine de değindiği konuşmasında adliye vekilinden iki şey istemiştir: Birincisi hali hazırdaki bulunan Adliye Heyeti'nin çoğunluğunun irfanına, faziletine kani ve hürmetkâr olmasına rağmen içinde fenaları da olduğundan bahis ile bunların bir tensik ve tasfiyeye tâbi tutmasıdır. İkincisi; halkın işlerinin bir an önce ve hızlı çözümlenmesini istediğinden bahsederek mevcut mahkemelerin kılı kırk yaran muameleleri ve merasiminin halkı işinden değil, canından bıktırdığını belirtmiştir. Bu nedenle de adliye mahkemeleri yanında hususi mahkemeler kurulmuştur. Bu hususi mahkemelere ağa mahkemeleri, bey mahkemeleri, mütegalibe mahkemeleri örnek verilebilir. Köylünün mahkemeye işi götürmek istemediğini çünkü uzun süren süreçler ve merasimler nedeniyle sabır ve tahammülünün kalmadığını, bunun yerine sorunları beyinin halletmesini isteyerek bir an önce sonuca ulaştığını söylemiştir. Beyinin ise ona bir hüküm verdiğini, bunu yaparken de ceza kanunu ya da mecelle ile değil "tandırname ahkâmına tevfikân" hükmetmektedir. Bu şekilde meselenin tesirli ve beş dakikada halledildiğini ve devlet mahkemelerinin kullanılmadığını belirtmiştir. Mahkemelere merasimden ziyade amelî bir şekil

verilmesini istemiştir.

Mecliste yaptığı bir başka konuşma da hars (kültür) konusundadır. Hars Teşkilatı Hükümet-i Milliye zamanında oluşturulduğundan, Millî şura dayanan bir hükümetin millî harsa, millî irfana önem vermesi tabiidir. Maarif Vekâleti tarafından yayınlanan bir tamim ile halk arasındaki şarkıları, masalları, muhtelif Türk lehçelerindeki kelimelerin toplanarak gönderilmesi istenmiştir. Şimdiye kadar bunların gömülü olduğu yerlerden çıkarılarak memleketin istifadesine açılmasının zamanı çoktan gelmiştir. Yine Meclis'te 1340 senesi bütçesine ilişkin aldığı bir sözde de hars kelimesi "Bir kavmi beynelmilel hayatta beynelmilel medeniyetten kurtaran ve bir kavmin derunî inkişaflarını ifade eden bir tabirdir." diyerek tanımlamıştır. Bir kavmin medeniyeti, varoluşu adetleri ve ananeleriyledir. Bizim de kendi harsımıza ait araştırma ve incelemelerde bulunmamız gerektiğini savunmuştur. Ayrıca bir Türkçe kamusun yapılmadığını, Şemsettin Sami Bey'e ait bir kamusun olduğunu ve bunun şimdiye kadar Maarif Vekâletinde değerlendirilmediğini de hatırlatmıştır.

"TBMM ile Lehistan arasında yapılacak olan Muhadenet Muahedenamesiyle Ticaret Mukavelenamesi hakkındaki mazbata" münasebetiyle aldığı sözleri ise Lehistan'ın Romanof çarlarının esareti altında inlerken bir Leh şairinin "Lehistan bir gün istiklâlini tekrar ihraz edecektir. Türk süvarilerinin atları Vistül nehrinin kenarında yıkandığı zaman." demesi üzerinedir. Türk Milleti Galiçya doruklarında eski hatıralarını canlandırırken, Lehistan'ın istiklâlini elde etmeye çalışması tarihin garip bir cilvesidir. Fakat Türk Milleti aynı zamanda istiklâlini tehlikede bulmuştur. Türkler ruhlarındaki ulvî ve edebî mefkûrenin heyecanı ile bütün bir cihana karşı savaşmış ve istiklâllerini elde etmiştir. Bundan sonra da Lehistan'la da anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın Lehistan ve Türkiye için daimi sulh ve sükûn içeren bir anlaşma olmasını temenni ederek sözlerini tamamlamıştır.

Matbuat hürriyetine ilişkin olarak yaptığı bir konuşmasında ise bu konuda son derece hürmetkâr olduğunu, bu sayede halkın "tezahürat ve intibaatı" hakkında bilgi edindiklerini eğer matbuat hürriyeti engellenirse halkın hürriyetinin de engelleneceğini dile getirmiştir. Böyle bir durumun bir zulüm olacağı ve bunun da anarşiye yol açacağını belirtmiştir. Ona göre gerek fertlerin ve gerekse cemiyetin farklı medeni karakterlerinin dile getirilmesi ve her fikre tahammül gösterilmesi gerekir. Bu fikirler de nezaket ve asalet altında ortaya atılmalıdır. "Matbuat hürdür." diyerek basın özgürlüğünü savunmuştur. Ancak matbuat hiçbir zaman milletin vicdanına taarruz etme hakkına sahip değildir. Meclislin şahsiyeti mâneviyesine tecavüzün hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini belirterek bu şekilde davranan bir matbuatı da kabul etmeyeceğini kesin bir dil ile söylemiştir.

Kazım Vehbi Bey'in mecliste çeşitli konularda yaptığı konuşmalardan anlaşılacağı üzere derin bir bilgi birikimine sahip olduğu açıktır. Konuların içeriğine bakıldığında Ergani madenlerinden, posta kanununa, jandarma tensikatından, adliyelerin kurulmasına, aşar vergisinden, ikamet vergisine ve diğerlerine kadar çok çeşitlilik taşımaktadır. Ayrıca seçim bölgesi Ergani hakkında verdiği bilgiler ve açıklamalar göz önüne alındığında yerel sorunları takip ettiği ve bölgesinin kaynaklarını iyi bildiği söylenebilir.

Siyasi hayatına devam ederken özel hayatında Münevver Hanım'la evlenmiş, Şaika, Cavit, Ayhan, Turhan, Vedia ve Cemile adlı altı çocuğu olmuştur. Milletvekilliği bitince Eylül 1928'de Yozgat Öğretmen Okulu tarih ve coğrafya öğretmenliğine atanmış ise de görevine gitmemiş ve bu nedenle istifa etmiş sayılmıştır. Bir süre tarımla uğraşmış ancak Kasım 1938'de Diyarbakır Lisesi Türkçe öğretmenliğine atanmıştır. Bu görevinde 31 Aralık 1949'a kadar kalmış ve 22 Mart 1951'de emekliye ayrılmıştır.

Edebiyatla da ilgilenen Dicle, Elaziz, Diyarbakır, Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri ve Karacadağ ve Servet-i Fünûn dergisinde şiirleri yayınlanan Kazım Vehbi Bey'in "Divan-ı Hüsrân" adını verdiği iki büyük defteri vardır. Bu defterlerdeki şiirlerin bir kısmını Ankara'da İş Matbaacılık tarafından basılan "Şiirim'den Seçmeler" adlı kitabında 1975 yılında yayınlamıştır. Kitap; şiirler, dörtlükler, rubailer, gazeller, kaside-tahmis-muhammes, şarkılar, portreler, manzumeler başlıklarına ayrılmış bölümlerden oluşmaktadır. Şiirlerini Divan geleneğinde yazmış klasik şiirin son temsilcilerindendir. Hiciv tarzını kullanarak çeşitli konuları eleştirmiştir. Manzumeleri ise sade bir dildedir. Bazı şiirlerinin atasözü niteliği taşıması oldukça ilginçtir. Şiirlerinin bazıları Halis Türkyılmaz tarafından bestelenmiştir. Atilla Atasoy'un "Avare" adlı albümünde de bu şiirlerden bazıları yer almıştır.

15 Nisan 1985'te Ankara'da hayatını kaybetmiştir. Kâzım Vehbi Oral Ankara Çankaya Cebeci Mahallesi 1617 kütüklü nüfusa kayıtlıdır.

Hacer GÖL

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (**BCA**)

BDA, BCA, 030-10-6-33-1.

BEŞTAŞ, İzzettin, "1. Mecliste Ergani Milletvekilleri ve Faaliyetleri", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C 6, S 5, 2019, ss. 99-125.

BEYSANOĞLU, Şevket, "Kâzım Vehbi Oral", **Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları**, C 2, San Matbaası. Ankara, 1997, ss. 448-458.

BEYSANOĞLU, Şevket, "Oral, Kâzım Vehbi" **Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, C 7, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2007.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, C. 3, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 1994.

ERTÜRK, Fatma, "Kazım Vehbi Oral", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/oral-kazim-vehbi>. (Erişim tarihi: 15.09.2023).

IŞIK, İhsan, "Oral, Kazım Vehbi" **Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, C 7, Elvan Yayınları, Ankara 2007, ss. 2705-2706.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi 2 dönem 1923- 1927**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 1995, s. 278.

TBMM Albümü 1920-2010, C 1, Ankara 2010, https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/Cilt1.pdf (Erişim tarihi: 12.09.2023).

YEDEK, Şahin, " Milli Mücadele Dönemi Vilayeti Ergani Madeni (Vali ve Milletvekillerinin Çalışmaları)", **18. Türk Tarih Kurumu Kongresi**, Ankara 2018, ss. 673- 691.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kazim-vehbi-oral-1892-1985/?pdf=7155> adresinden erişilmiştir